

23. Ковлер А.И. Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории. – М.: Наука, 1990. – 254 с.
24. Эйзенштадт Ш.Н. Парадокс демократических режимов: хрупкость и изменчивость (II) // Полис. – 2002. – № 3. – С. 81-95.
25. Исаев И.А., Золотухина Н.М. История политических и правовых учений России XI – XX вв. – М.: Юристъ, 1995. – 378 с.

УДК 342.1/2

І.В. Долматов

ТЕРИТОРІАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ ДЕРЖАВНОСТІ

Глобальні, регіональні й локальні проблеми розвитку сучасної держави актуалізують розгортання просторових досліджень у сфері державознавства. Особливо значущими є ці розробки для становлення української державності як в її внутрідержавній просторовій визначеності (центральної і периферійної), так і у визначеності геополітичній, стратегічній щодо інших державних просторів.

Можна констатувати, що питання території держави розглядаються багатьма ученими в різних сферах юриспруденції від національного до міжнародного права. Серед них відзначимо дослідження С.М. Бабуріна, О.В. Задорожного, О.І. Свічкарова, В.О. Прилужного, О.Г. Кушніренко, В.М. Шаповала, М.П. Орзіх, В.Ф. Опришко, Г.О. Анцелевич, О.О. Покрещук, М.Ю. Черкеса.

В іншому ракурсі питання територіального буття держави розглядалися у сфері геополітики К.С. Гаджієвим, Н.А. Нартовим, В.А. Колосовим, О.С. Мироненко, С.Д. Василенко, В.А. Дергачовим, Ю.І. Шмаленко.

Як писав один із основоположників геополітики Р. Челлен: «Я схильний трактувати відносини між державою та її територіальною організацією не стільки як зовнішній зв'язок між власником і власністю, скільки як внутрішній зв'язок між особою та її фізичним тілом... Це трактування допоможе вивчити ті численні шляхи, які зв'язують вільну волю держави з територіальною формою її влади» [1, с. 126].

Територія держави дає підставу затверджувати як могутність, так і слабкість держави, оскільки вона не тільки визначає просторові межі державної влади, але, по суті, задає весь існуючий правовий механізм її здійснення. Так, С.М. Бабурін виділяє такі параметри території держави як особливого простору:

- 1) розміри (загальна площа);
- 2) протяжність (з півночі на південь і зі сходу на захід);
- 3) компактність (сконцентрованість в єдине ціле);
- 4) географічне становище (наявність річок і виходу до моря);
- 5) населеність (чисельність і щільність населення);
- 6) кліматичні умови (близькість до екватора або до одного з полюсів Землі);
- 7) особливості ландшафту (гори або низовини, болота або пустелі);

8) надра і ступінь їх розробки (наявність корисних копалин, їх доступність);
9) характер кордонів (юридичне оформлення, природність або довільність, надійність і захищеність);

10) особливості суміжних територій (державні або міжнародні, з миролюбними або агресивними державними режимами) [2, с. 9-10].

Сьогодні, коли відбувається широке обговорення територіальних проблем сучасної держави в політологічних дослідженнях, за справедливим зауваженням В.І. Андрейцева, питання територіально-просторової організації держави як в методології, так і в практичному плані залишаються за межами уваги юристів [3, с. 38]. Цього ж часу появились дослідження, пов'язані з удосконаленням механізму державного управління, де, зокрема, подана діагностика соціально-економічного розвитку території (М.М. Миколайчук), або раціоналізація механізмів управління приміськими зонами великих міст (І.В. Нагорна), в яких зачіпаються питання територіальної організації державної влади в Україні [4; 5].

У розробці В.Є. Чиркіна, присвяченій сучасній державі, цілий розділ присвячений змісту матеріальних чинників державності, де розглядаються особливості державної території. Цікаво, що, визнаючи роль матеріальних чинників (території та населення) для існування держави, В.Є. Чиркін не зв'язує ці характеристики держави з її сутністю як особливого явища [6, с. 85].

У зв'язку з цим можна наголосити на думці В.К. Липинського, який щодо розвитку українського етносу стверджував, що тільки територіальна ідеологія здатна стати визначальним елементом побудови державності. Більш того, усвідомлення своєї території (хліборобна ідеологія) і прагнення мати на цій території свою державу, як вважав В.К. Липинський, є визначальним чинником національного руху [7, с. 273].

Серед сучасних дослідників значення територіальної свідомості підкреслює С.Н. Бабурін, на думку якого територіальна свідомість включає процес самовизначення людей із територією, що призводить до їхньої боротьби за право визначати кордони цих територій [2, с. 378].

Можна стверджувати, що тільки наявність територіальної свідомості (за термінологією В.К. Липинського, хліборобної свідомості) дозволяє здійснити формалізацію та фіксацію території держави та її складових, а також наполягати на її цілісності й недоторканності (див.: Ст. 2 Конституції України 1996 р.). Саме особливості територіальної свідомості одержують своє відображення в територіальному устрої України (розділ ІХ Конституції України). Тому заперечення сутнісної ролі території при характеристиці держави навряд чи обґрунтовано.

Особливо помітне значення територіальної свідомості при становленні Європейського Союзу, де усвідомлення належності до території Європи виступає головним чинником інтеграційних процесів. Не випадкова у зв'язку з цим постійна спрямованість наших політиків до використання фішки «Україна – це європейська територія», оскільки, окрім всіх інших чинників, чим більшою мірою відбуватиметься ідентифікація народу України з Європейським простором, тим буде реальнішим входження України до складу Європейського Союзу.

Можна наголосити ще на одному важливому моменті значення територіальної свідомості при вирішенні питань, пов'язаних з державною єдністю. Цікаво, що за наявності високої актуальності цієї проблеми для сучасної Росії дослідники розглядають цілий комплекс основ єдності російської державності: від економічної, соціальної та ідеологічної основ до політичної і правової основи [8, с. 18-26]. Тим часом територіальна основа єдності нібито залишається за межами аналізу, тоді як вона є найважливішою складовою цілісного буття сучасної держави.

У сучасних дослідженнях з політичної та соціальної географії одним із важливих напрямів дослідження стала проблема територіальної ідентичності людини, тобто її самоідентифікація з певною територією. Є багато робіт, присвячених символічному значенню території або географічних місць як наріжного каменя територіальної ідентичності, політичних меж як територіального і соціально-психологічного розподілу на «своїх» і «чужих» [9, с. 275-276].

Сьогодні нація-державна є політичною територіальною одиницею з чіткими і визнаними міжнародним співтовариством кордонами, у межах яких населення має певну політичну ідентичність, яка сформована, за правилом, націоналістично налаштованими політичними елітами. Класичним прикладом створення такої держави на основі національної (політичної) ідентичності є історія Франції, яка стала могутньою державою тільки тоді, коли більшість її населення незалежно від етнічного походження – бретонці, ельзасці, окситанці, каталонці, баски, фламандці та ін. – почали усвідомлювати себе французами, що відбулося приблизно у 1870-х рр. Як показує цей приклад, видатне значення для формування політичної ідентичності має використання спільної мови, а також вироблення системи символів, тобто своєї іконографії, свят, церемоній, маніфестацій і традицій, за допомогою яких цементувалася національна солідарність і визначалися відмінності з іншими народами [9, с. 322-323].

На закінчення можна стверджувати, що територіальна проблематика в сучасному державознавстві повинна розширяться за рахунок використання, зокрема, таких розробок, як територіальна свідомість і територіальна ідентичність, які дають можливість більш повно уявити статистику і динаміку сучасної держави, пов'язати її розвиток з конкретними територіями і народами, цілеспрямовано використовувати територіальну свідомість і територіальну ідентичність для забезпечення стійкості нашої держави.

Література

1. Челлен Р. О политической науке, ее соотношении с другими отраслями знания и об изучении политического пространства // Полис. – 2005. – № 2.
2. Бабурин С.Н. Территория государства: правовые и геополитические проблемы. – М.: Изд-во МГУ, 1997.
3. Андрейцев В. Територіальні аспекти державності: проблеми практичної теорії // Вісник Антимонопольного комітету України. – 2005. – № 4.
4. Миколайчук М.М. Діагностика соціально-економічного розвитку території як елемент механізму державного управління: Автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. – О., 2004. – 20 с.
5. Нагорна І.В. Рационалізація механізмів управління приміськими зонами великих міст: Автореф. дис. канд. наук з держ. упр. – О., 2005. – 20 с.
6. Чиркин В.Е. Современное государство. – М.: Международ. отношения, 2001.

7. Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології // В. Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – Київ-Філадельфія: УПФ (Право), 1994.
8. Левакин И.В. Основы государственного единства современной России: проблемы теории // Право и политика. – 2002. – № 10.
9. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект Пресс, 2002.

УДК 342.724

А.М. Василенко

ДІАСПОРИ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Як відомо, у різні часи із-за різних обставин історичного, політичного та соціально-економічного характеру відбувалося переселення мільйонів українців у більш привабливі країни, і цей процес, на жаль, триває. У результаті цього процесу за межами України опинилося близько 20 млн. українців. При постановці проблеми враховується той факт, що натеper важко говорити, хто і коли вперше застосував термін «діаспора» до сукупності людей одного етносу, які проживають за межами країни свого етнічного походження. У той самий час, незважаючи на достатнє розроблення проблеми діаспор у політичних науках, актуальність її з часом посилюється, хоча методологічно і юридично проблема залишається досить неоднозначною і слабо розробленою. Термін «українська діаспора» остаточно закріпився в літературі з появою статті «Українська діаспора» в 9-му томі «Енциклопедії українознавства» [1]. Однак у радянські часи вважалося, що під діаспорою слід розуміти частину етносу, яка переселилася недобровільно, але зберегла та розвинула свою власну етнічну самобутність. У часи незалежності України ставлення до терміна «українська діаспора» принципово змінилося, як і змінилися завдання самої української діаспори щодо України. Сьогодні під поняттям «українська діаспора» розуміють усіх українців, які жили і живуть за межами України. Правовий статус і його методологія щодо української та інших діаспор у науковій літературі становить інтерес як у практичному значенні, так і з теоретичної точки зору.

При встановленні ступеня наукової розробки проблеми виходили з того, що українська діаспора в історичному і соціологічному плані досліджена досить повно, однак у правовому розумінні проблеми діаспор обговорювалися вкрай мало. Але існує достатня кількість робіт, присвячених різним неюридичним проблемам діаспор. З причини обмеженого обсягу статті відзначимо тільки деякі роботи щодо дослідження української діаспори у світі в цілому [2-6] та в Канаді зокрема [7-9]. У науковій літературі вивчення правових питань розвитку української та інших діаспор майже не зустрічається. Юридичні аспекти не виокремлювалися і йшли в загальному історико-політологічному або управлінському руслі.

Метою запропонованої роботи є розробка методології правових аспектів щодо існування як української діаспори взагалі, так і її становища в Канаді, де ця проблема вирішена відповідним законодавчим шляхом. Таким чином, відзначи-